

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

“ՄԻԱՆԱԿԱՆ Ս. ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆ”

- «Հաւատով խոստովանիմ եւ երկիր պագանեմ Քեզ.
  - «Անբաժանելի լոյս, միասնական Ս. երրորդութիւն եւ մի Աստուածութիւն,
  - «Աւարիչ յուսոյ եւ հալածիչ խաւարի.
  - «Հայածեա՛ ի հոգւոյ իմմէ՛ զխաւար մեղաց եւ անգի-
տութեան,
  - «Էւ յուսաւորեա՛ զմիս իմ ի ժամուս յայսմիկ՝ [իմ.
  - «Աղօթել Քեզ ի հաճոյս եւ ընդունել ի Քէն զխնդրուածս
  - «Եւ ողորմեա՛ Քո արարածոյ եւ ինձ՝ բազմամեղիս»:
- (Աղօթք Իւրաքանչիւր Անձին Հաւատացելոյ ի Քրիստոս. Ծնորդայի. 2րդ. տուն):

Ծնորդայի Հայրապետի ծանօթ աղօթքին այս երկրորդ սուներն մէջ հաւատով խոստովանանքը եւ երկրպագութիւնը կ'ուղղուին Ամենասուրբ Երրորդութեան: Առաջին սուներն մէջ յիշատակուած Աստուածային երեք Դէմքերը այստեղ կը միաւորուին եւ կը վերածաշնուին «Միասնական Ս. Երրորդութիւն եւ մի Աստուածութիւն»՝ որ Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ դաւանարանական հիմնական ուսուցմունքն է:

«Անբաժանելի Լոյս» — Ս. Երրորդութիւնը յատկանշող առաջին եզրերն են ասոնք: ԼՍՅՍԸ ներսէս Ծնորդայի Հայրապետին ամենէն սրբելի եւ հետեւարար ամենէն շատ գործածական բառն է: Դժուար է գտնել իր գրութիւններէն կտոր մը — ըլլայ այդ աղօթք, շարական կամ նամակ — ուր չերևի լոյսը: «Առաւօտ լուսոյ». «Երբեմն էի լոյս». «Այսօր անձառ լուսոյն ծագումն». «Լոյսն որ անեղ արարչական, ասաց լինել լոյս եղական». յիշած ըլլալու համար քանի մը օրինակներ: Այս բառին գործածութիւնը իր գերազանց ճոխութեան եւ լրումին կը յանգի Արեւագալի Ժամերգութեան համար իր գրած շարականներէն միտն մէջ. «Լոյս, արարիչ լուսոյ, առաջին լոյս, բնականաբար ի լոյս անմատոյց»:

Աստուածութիւնը Ծնորդային կ'ըմբռնէ եւ կը ներկայացնէ գրեթէ միշտ լոյսի պատկերով. որովհետեւ նախ այդ բառով յատկանշուած է Աստուած Նոր Կտակարանի մէջ. «Ես եմ լոյս աշխարհի». «Աստուած

լոյս եւ խաւար ի նմա չիք»: Արդարեւ լոյսը, իր մաքրութեամբ, իր կենսատու զօրութեամբ, եւ ամենայն ինչի գոյութիւնը եւ գեղեցկութիւնը երեան հանելու իր յատկանիշով յարմարագոյն զգալի նշանն է անտեսանելի եւ անիմանալի Աստուածութիւնը պատկերացնելու համար:

Ս. Երրորդութեան մէջ յատկանշական իրողութիւնը Անոր նախ մեկ ըլլալն է, եւ միաժամանակ երեք Անձ ունենալն է: Ս. Երրորդութեան վարդապետութեան մէջ միութեան եւ բազմաւորութեան գաղափարները իրարու մէջ հիւսուելով սքանչելի կերպով կը ներգաշնակուին: Արիչ խօսքով, իրարու հակասական նկատուած երկու գաղափարներ հաշտօրէն իրարու կը ձուլուին Ս. Երրորդութեան վարդապետութեան մէջ: Մեր երկրագունտին վրայ տեսանելի երեւոյթներէն ամենէն աւելի արե՛ւն է — ազբիւրը լոյսին — որ իր վրայ կը ցուցնէ բազմաւորութեան եւ միութեան գաղափարները ներգաշնակօրէն եւ հետեւարար առաջին օրէն իսկ խորհրդանշը եղած է ան Ս. Երրորդութեան: Արեւ ինքնին միակ գունդ մը կամ երկնային մարմին մըն է. սակայն իրմէ կը ծագի ճառագայթը եւ կը բոխի ջերմութիւնը: Արեւ ճառագայթ չէ, ճառագայթը ջերմութիւն չէ, ջերմութիւնը արեւ չէ. բայց երեքը իրարմէ անբաժանելի են, եւ միասին ու միաժամանակ գոյութիւն ունին: Հետեւարար «Եժ լուսաւորը», ինչպէս կոչուած է արեւը Աստուածաշունչի մէջ, թէև շատ անկատար՝ բայց մեղի համար զգալի եւ ըմբռնելի յարմարագոյն պատկերն է «Անբաժանելի Լոյսին»:

«Միասնական Աւեր Երրորդութիւն եւ մի Աստուածութիւն» — Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ կեդրոնական հաւատալիքն է այս: Այս ճշմարտութիւնն է որ, կ'ըսէինք մեր նախորդ յօդուածին մէջ, կը զանազանէ հիմնականօրէն Քրիստոնէական Աստուածաբանութիւնը միւս բոլոր կրօնքներու աստուածաբանութիւններէն: — Ս. Երրորդութեան վարդապետութիւնը յայտնեալ ճշմարտութիւն մըն է: Աստուծոյ գոյութեան ճշմարտութիւնը կարելի է հետեցնել, բանականութեան միջոցաւ, բնութեան երևոյթներու ուսումնասիրութեամբ. սակայն որևէ պարագային անկարելի պիտի ըլլար

ընել զիւրը Ս. Երրորդութեան վարդապետութեան, եթէ այդ յայտնուած չըլլար եկեղեցիին:

Քրիստոս երբ յայտնուեցաւ ու յայտարարուեցաւ իրրեւ Որդի Աստուծոյ, հիմքը դրուած եղաւ այս աստուածաբանական ճշմարտութեան: Աստուածային Չափն է որ երկիցս վկայեց. «Դա՛ է Որդի իմ սիրելի»: Քրիստոս ինք ըսաւ. «ես և Հայր իմ մի եմք»: «Որ ետեսն զիս, ետես ըզՀայր»: Ս. Երրորդութեան, այսպէս ըսենք թանձարեցեալ և պատմական իրողութիւնը կ'երեւի Յիսուսի մկրտութեան ընթացքին. «Հայր ի վերուստ վկայեալ, դա է Որդի իմ սիրելի, և Հոգին Սուրբ աղանակերպ իջեալ ի վերայ նորա»: Իսկ Ս. Երրորդութեան բացայայտ և միասնաբար յիշատակութիւնը, իրրեւ բանածեւ, կ'երեւի Յիսուսի արտասանած վերջին խօսքերուն մէջ, նախքան համբառնալը. «Մկրտեցէք զնոս յանուն Հոր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» (Մտթ., ԻԸ., 19): «Յանուն» բառին եզակի գործածուիլը երեւ Անձերուն համար, ինքնին նշան մըն է մէկ կողմէն Անձերութեան, միւս կողմէն՝ երեքին ալ հաւասարապէս Աստուած ըլլալուն. այսինքն այստեղ հաստատ հաւաստիքն ունինք Ս. Երրորդութեան «միասնական» ըլլալուն:

Կալով նոյնինքն «Երրորդութիւն» բառին, նախ պարտինք ըսել որ, թէև Ս. Երրորդութեան երեք Անձերուն Աստուածութիւնը, ըլլայ հաւաքաբար ըլլայ առանձնաբար, բացայայտօրէն յիշուած և հաստատուած է նոր կտակարանին մէջ, բայց երեքին համար հաւաքաբար գործածուող բառը — Երրորդութիւն — գոյութիւն չունի Ս. Գրքին մէջ: Այդ բառը եկեղեցին ինք կերտած է և գործածած է իր գոյութեան սկզբնական շրջաններէն սկսեալ: Բ. և Գ. դարերուն քրիստոնէական հեղինակներու մօտանիկա արդէն իսկ կիրարկութեան մէջ է:

Մեր Եկեղեցւոյ ժամագիրքին սկիզբը դրուած Հաւատոյ հանգանակին մէջ հետեւեալ հաւաստումները կան Ամենասուրբ Երրորդութեան մասին: «Հաւատամք զԵրրորդութիւնն Սուրբ, մի բնութիւն, մի Աստուածութիւն, ո՛չ երեք Աստուածք, այլ մի Աստուած, մի կամք, մի թագաւորութիւն, մի իշխանութիւն, արարիչ երեւելեաց և

աներևութից»: Ինչ որ կը նշանակէ որ թէև երեք Անձերն ալ Աստուած են, սակայն երեք աստուածներ չեն, այլ Երեքը մէկ և նոյն Աստուածն է, երեքին ալ բնութիւնը մէկ է — Անեղ և Անմահ: Աստուածային բնութիւնը առանց զազարելու ի միութենէ կը փոխանցուի կամ կը հաղորդուի Հօրմէն Որդիին և Հոգիին:

Ս. Երրորդութիւնը խորհուրդ մըն է. այսինքն ճշմարտութիւն մը՝ զոր մենք ոչ միայն անկարող ենք գտնել մեր բնական բանականութեամբ, այլ նաև մեզի յայտնելէն ետքն ալ անկարող ենք զայն լիովին ըմբռնել: Նմանութիւններով, պատկերներով կամ իմաստասիրական եզրերով աղօտ գաղափար մը միայն կրնանք կազմել Ս. Երրորդութեան մասին, բայց երբեք ի վիճակի պիտի չըլլանք գերազանց այս ճշմարտութեան լիակատար հասկացողութեան հասնիլ: «Ոչ ոք ճանաչէ զՈրդին, եթէ ոչ՝ Հայր, և ոչ զՀայր ոք ճանաչէ եթէ ոչ՝ Որդին, և ում Որդին կամիցի յայտնել» (Մտթ., ԺԱ., 27):

«Արարիչ լուսոյ եւ հալածիչ խաւարի».
— Աստուածաշունչի առաջին և ամենէն վեհ խօսքերէն մէկն է. «Ասաց Աստուած. եղիցի՛ լոյս, և եղև լոյս»: Լոյսը արդարև Աստուծոյ առաջին տեսանելի և զգալի ստեղծումն է, որ իր կարգին տեսանելի կը դարձնէ բոլոր նիւթական ստեղծումները: Երբ լոյս չկայ, իրաց բնական բերումով, տիրական է խաւարը: Լոյսի երևան գալը ինքնին կը փարատէ, կամ աւելի պատկերաւոր բացատրութեամբ «կը հալածէ» խաւարը:

«Հալածեա ի հոգւոյ խմկ գիւաւար մեղաց եւ անգիտութեան».
— Այս ազօթատան երկու խնդրանքներէն առաջինն է ասիկա: Բարոյական աշխարհի մէջ՝ նիւթական աշխարհի խաւարին համապատասխանող երեւոյթն է մեղքը և բարոյական սպիտութիւնը: Մեղքը կարևոր իրողութիւն մըն է մարդու կեանքին մէջ, որովհետև ահաւոր է իր հետեանքներով: Քրիստոնէական կրօնքի փրկագործութեան կարևոր վարդապետութիւնը հիմնուած է մեղքի իրողութեան վրայ: Եթէ մեղք գոյութիւն չունենար, Քրիստոսի փրկագործութիւնը տեղի

պիտի չունենանք, այնպէս ինչպէս այդ տեղի ունեցաւ «ի լրումն ժամանակաց»:

Մեղքն է բուն պատճառը աշխարհի բոլոր չարիքներուն և անոր մէջ տիրող բոլոր թշուառութեանց: Անհատներու և ազգերու կեանքը յաճախ դժոխքի վերածող ժխտական ու քանդիչ ոյժն է այդ: Մեծագոյն չարիքը որ մեղքը կը պատճառէ մարդուն, զրկելն է զայն իր յաւիտենական ճակատագրի իրագործումէն, զրկելն է զայն Աստուծոյ հետ մտերմական հաղորդակցութենէ: զրկելն է զայն յաւիտենական կեանքի երջանկութենէն՝ որուն համար սահմանուած է մարդ: Առ հասարակ մեր բարոյական և կրօնական կեանքը հիմնուած է մեղքի մասին մեր ունեցած — կամ չունեցած — գաղափարին վրայ: Մեր այս կամ այն կերպ ապրիլը, այս գործն ընելը և միւսէն խուսափիլը առ հասարակ կախում ունի մեղքի մասին մեր ունեցած ըմբռնումէն: Աստուծոյ գաղափարին հետ ամենասերտորէն կապ ունեցող երեւոյթ մըն է մեղք ըսուածը. յարաբերաբար Աստուծոյ կամքին և օրէնքին արարք մը մեղք է կամ չէ: Այն արարքը, կամ խօսքը, կամ մտածումը որ նակառակ է Աստուծոյ արդարութեան, սրբութեան, բարութեան, իմաստութեան և վեհութեան՝ մեղք է: Աստուած կը գործէ տիեզերքին մէջ որոշ օրէնքներով, որոնք ամէնքն ալ կը կրեն իր իմաստութեան գրոշմը: Մենք, իբրև մասնիկը այս տիեզերքին, պարտաւոր ենք գործել համաձայն Աստուծոյ գործելու եղանակին. «եղերուք կատարեալք որպէս Հայրն ձեր երկնաւոր կատարեալ է»: Մենք տիեզերքի մէջ անկախ և ինքնօրէն արարածներ չենք. մենք տիեզերքի Արարչէն կախում ունեցող՝ և մեր բարիքին և օգտին համար Աստուծոյ գրած օրէնքներու մէջ գործելու սահմանուած էակներ ենք: Մեղքը, իր վերջին վերլուծումին մէջ, տիեզերքը ստեղծող և զայն վարող Էակի հաստատած օրէնքներուն հակառակ գործելն է: Ս. Գրքի սահմանով իսկ՝ «Ինքն իսկ մեղքն անօրէնութիւն է»: Մեղքը օրէնք չի ճանչնալ է, օրէնքը չունենալն է, հոգիին խաւարն է:

Բնական խաւարին մէջ՝ ա) իրերու խաւարութիւնը չերևիր. չենք կրնար ճշդել անոնց գեղեցկութիւնը կամ տգեղութիւնը, անոնց վիսասակար կամ անվիսաս ըլլալու ի-

րողութիւնը. բ) մարդիկ առ հասարակ իրենց ճամբան չեն տեսներ, չեն գիտեր թէ ո՞ւր կ'երթան. գ) երկիւղով կը պաշարուին. դ) վերջապէս բնական խաւարը վտանգաւոր, վիսասակար և զիշատիչ կենդանիներու գործելու ժամն է: Նոյն է իրողութիւնը բարոյական և հոգեկան խաւարին համար: Մեղքի կամ անգիտութեան խաւարով պաշարուած անձը՝ ա) այլևս չի կրնար տեսնել աստուածային ճշմարտութեանց իսկութիւնը, կորսնցուցած ըլլալով չարը բարիէն զանազանելու կարողութիւնը, քանի որ մարած է իր մէջ անոնց իսկութիւնը երևան հանող բարոյական լոյսը. բ) մեղաւորը կորսնցուցած կ'ըլլայ իր ճամբան և չգիտեր թէ ուր կ'երթայ. այլապէս, եթէ գիտնար, պիտի անգրադառնար որ իր այժմու բռնած ճամբան դէպի կորուստ կ'առաջնորդէ և անմիջապէս պիտի դառնար անկէ. գ) մեղաւորը որքան ալ ինքզինք անհոգ և անվախ ջանայ ցոյց տալ, խորքին մէջ շարունակաբար համակուած է դատապարտութեան երկիւղով և խղճի խայթով, զորս խափանելու համար շարունակ հաճոյքի ետեւէ վազքի՝ և կամ չարիք նիւթելու մէջ է. դ) բարոյական խաւարը, այսինքն մեղքի և հոգևոր ճշմարտութեանց անգիտութեան վիճակը, այն միջավայրն է՝ ուր ազատօրէն կը գործէ շարութեան իշխանը. «Այս է ձեր ժամ և իշխանութիւն խաւարի» (Դկտ., ԻԲ., 53):

Հետևաբար, աղօթքի կեցող հաւատացեալին առաջին խնդրանքը պիտի ըլլայ հայցել «Լոյսի Արարիչէն» նախ ազատել զինքը մեղքի և բարոյական տղիտութեան խաւարէն, ինչ որ ինքնարարաբար կը կատարուի յաջորդ խնդրանքի իրականացումով:

«Լուսաւորեա զմիսս իմ ի ժամուս յայսմիկ». — «Ի ժամուս յայսմիկ» ըսելով կ'ակնարկէ բնականաբար աղօթքի կեցած ժամուն: Իսկ «միտքս լուսաւորէ» խնդրանքով Աստուծմէ կը հայցուի իմաստութեան շնորհքը՝ որպէսզի ենթական գիտնայ թէ ինչ է լուսագոյն բանը Աստուծմէ խնդրելու, և ինչ է լուսագոյն կերպը այդ խնդրանքը Աստուծոյ ներկայացնելու: Աղօթքի պահուն գիտնալը թէ մարդ հոգեկան ինչ վիճակի մէջ կը գտնուի և հետևաբար հոգեկան ինչ պահանջքներ ունի, նախապայման

է լուսաւորուած մաքու մտանայու Լոյսի Գերագանց Ազրիւրին:

«Աղօթել Քեզ ի հանոյս, եւ ընդունել ի Քեկն զխնդրուածս իմ».— Ծատ բնականօրէն, մենք ազօթքի պահուն Աստուծմէ կը խնդրենք մեղի՛ համար փափաքելի բարիքներ: այդպէս ըրաւ մինչև իսկ մեր Տէրը Գեթսեմանիի մէջ. «Հայր, ամենայն ինչ Քեզ հնարաւոր է, անցո գրաժակս զայս յինչն»: Յիսուս Աստուծմէ խնդրեց որ չարչարանաց բաժակը խմելէ ազատի. բայց անմիջապէս աւելցուց. «Բայց ոչ որպէս ես կամիմ, այլ որպէս Դու կամիս»: Ամ ուզածիս պէս չըլլայ, այլ Քո՛ւ ուզածիդ պէս»: Աստուծմէ մեր խնդրանքներուն ընդունուելու գաղտնիքը կը կայանայ այն իրողութեան մէջ որ անոնք Աստուծոյ հանոյ ըլլան. ուրիշ խօսքով, Աստուած գիտնայ թէ կատարուած խնդրանքները ենթակային և իր շուրջիներուն հոգևոր բարիքին և Աստուծոյ գերագանց փառքին համար են:

Ուրեմն այս ազօթատունը, կամ անոր մէջ արտայայտուած միտքը և ոգին, պէտք է կազմէ նախերգանքը մեր բոլոր ազօթքներուն, որպէսզի անոնք ըլլան հաճելի և ընդունելի առաջի Աստուծոյ: Մեր ամենօրեայ խօսած լեզուին վերածելով՝

- «Հաւատաքով կը խոսովանիմ եւ կ'երկրպագեմ Քեզ,
- «Անբաժանելի յոյս, միասնական Ս. երազդարին եւ մի Ասուածութիւն,
- «Լոյսի արարիչ եւ խաւարի հայածիչ.
- «Հալածէ հոգիէս մեղքի եւ սցիսութեան խաւար,
- «Եւ լուսաւորէ միտքս այս ժամուկ
- «Որպէսզի աղօթքս ըլլայ Քեզի հանելի՛
- «Եւ որպէսզի ես ստանամ Քեզմէ իմ խնդրանքներս.
- «Եւ որպէսզի Քու արարածներդ, եւ ինձի՛ ծանր մեղաւորիս»:

(3) **ՇՆՈՐՀՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ**

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՀՈԳԻՒՆ ՓԱՓԱՔԸ ԱՌ ԱՍՏՈՒԱԾ

«Որպէս փափաքէ եղբրս յաղբես ջուրց, այնպէս փափաքէ անձն իմ առ Քեզ, Ասուած: Ծարաւի է անձն իմ առ Քեզ, Ասուած հոգո եւ կենդանի»
(ՍԱՂՄ. ԽԱ. 2-3): (*)

Ըստ Մովսիսական օրինաց, եղջերուն «սուրբ» կամ մաքուր կոչուած կենդանիներէն մին կը նկատուէր (Բ. Օրինաց, ԺԲ., 15, ԺԴ., 5, ԺԵ. 22): Եղջերուն նախապատմական շրջանի մէջ ուրիշ կարգ մը ազգերու համար այ նուիրական կենդանի մըն էր: Նախնական ցեղերէն ոմանք կը հաւատային թէ երբոր եղջերու մը սպաննեն, անպատճառ իրենց ցեղակիցներէն մէկը արկած կամ ձախողութիւն մը պիտի ունենար, ուստի կը վախնային և կը վզուշանային զայն հալածելէ կամ սպաննելէ:

Այս կենդանին հին ատեն Պաղեստինի մէջ շատ կը գտնուէր, հիմա անոնք նուազած են: Աստուածաշունչ Մատեանին մէջ եղջերուն տեղ տեղ կը յիշուի իբր նմանութիւն, և տեղ տեղ իբր օրինակ: Քանի որ եղջերուն օրէնքով ուտելի այսինքն «սուրբ» կենդանի կը համարուէր, Հրեաները կ'ուտէին անոր միտք, և Սողոմոնի արքայական սեղանին համագամ կերակուրները յաճախ անոր միտք կը պատրաստէին (Գ. Թագ., Դ., 23):

Եղջերուն ընդհանրապէս կը գտնուի աշխարհի բոլոր ցամաքամասերուն վրայ, բացի Աւստրալիայէն և հարաւային Ափրիկէէն: Միացեալ Նահանգաց մէջ մեծ մասամբ կը գտնուի հարաւային Միզուրիի, Ֆլորիտայի, Գալիֆորնիոյ և Թէքսասի մէջ: Հարաւային Գանատայի մէջ ալ աչքի զարնելու աստիճան շատ են անոնք թիւով:

Սովորաբար եղջերուններ աւելի կը սիրեն անտառներու մէջ բնակիլ քան թէ լեռներու, ձորերու ու գաւտերու վրայ: Թեւրահաս եղջերուններ շատ անգամ ընկերներով կը պտտին, խումբ խումբ, իսկ տա-

(*) Աշխարհաբար թարգմանութեան մէջ Սաղմաս ԹԲ., 1-2: